

ՆՈՐ-ԴԱՐ

№ 90 ԵՐԿՐՈՐԻ ՏԱՐԻ ԼԵՐԵՂԱՐԹԻ 4 ՅՈՒՆԻՍԻ

1885

ԼԵՐԵՂԱՐԹԻ 4 ՅՈՒՆԻՍԻ ԵՐԿՐՈՐԻ ՏԱՐԻ № 90

Տարեկան 10 ռուբլ. վեց ամիս 6 ռուբլ. կերպարված 3 ռ. 50 կ. հասցե 5 կոպեկի Զատնորդ զբոսը և Թիֆլիսում միմյանի խնամքը տալու

Խմբագրություն հասցեն Тифлис, Редакция «Нор-Дар» կամ Тифли. Редакция «Nor-Dar»

Խմբագրությունը բաց է ամեն օր (բացի տոն օրերից) ժամը 9-ից մինչև 2-ը Յայտարարությունները ընդունվում են ամեն իրգունքով: Յայտարարությունների բաժին 2 կ., ընկալմանը համար՝ կրկնապատիկ:

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ

Նոր-Դար»-ին բաժանորդ են գրվում յոունիսի 1-ից մինչև դեկտեմբերի 31-ը և վճարում են — 6 ռ. 50 Կ
Հասցեների փոփոխություն համար վճարում են
եօթը հատ եօթը կոպեկանոց մարկա:

Թերթը ամսականոց ստացող բաժանորդները
վճարում են 80 կոպ:

Յայտարարությունները ընդունվում են մի մի այն
խմբագրատանը, քաղաքի կենդրոնում, պատահական կտե-
րը Տրոյիցկի փողոցում Սամբա եկեղեցու հանդեպ:

ԲՈՎԱՆԻԱԿՈՒԹԻՒՆ

Քրոնիկոն. — Լուրերը Տէր-Շմառ-նեանի, Անտոն Սոլովյովի, Գրգոր-նեանի, Սիմեոնի և Կոնստանտինի, Ս. Տէր-Սկրյաբինի գործը, որով դրանք մե-ղադրվում են կեղծ պարտավճարման թղթեր յօրինելու մէջ:
Թղթակցութիւններ. — Երևան:
Քաղաքական. — Լուրերը:
Խառն լուրերը:
Հեռագրերի եր:
Յայտարարութիւններ. — Երևան:
Բանասիրական. — Մատենա-ստանական անկարի:

ԲՐՈՆԻԿՈՆ

Գործարարական Տէր-Սկրյաբինի գործը արդէն մատնում է իւր վախճանին: Վկաների հարցումները վերջնականով սկսուել են երկու կողմից փաստաբան-ների պաշտպանութեան ճառախօսու-թիւնները: Մեղադրութեան Տէր-Շմառ-նեանը, երևի, վերջումը բոլոր լուրերից քիչ իւր վերայ առնելով կը յայտնէ ի իւր արդարեւ, որ խաբէր է Գործա-նեանին, Սոլովյովին, Տէր-Սկրյաբինին և ստատսկի սովետներին կողմէն հաւա-տարմատոր Սեմեֆովին, որ գրանք

մեղադր չեն, որ ինքն է միայն մեղա-ւորը, ապինքն կը յայտնէ մի բան որ միշտ դուրսն է ասել — վերջումը:

«Արեւիք», մայր եկեղեցուց դէպքը առաջին անգամ հրատարակած ժա-մանակ խնդրոյն կարեւորութիւն մը տալով, մէկ քանի հարկեր վանեցի-ներ, մշտնջենք, սերաստացիներ և ու-րիշ տեղացիներ... «գրած էր, այս շա-բաթ աւուր թիւոյն մէջ» ընդհակա-ռակը մէկ քանի վանեցի և ուրիշ անձներ... ըսած է:

Կարծիս թէ՛ ինչեւայ լրագիրն իրմ-բազմաթիւներուն և անոր անօրէնութիւ-նը ստանձնողներուն բառարանին մէջ, ամաչել և խաբել բառերը բնաւ գոյու-թիւն չունին: *) (Մանգուլէ)

*) Ինչպէս մենք անցեալ համարնե-րից մէկում յայտնեցինք, «Արեւիք» թերթի խմբագրութիւնը իրեն չը դուր եկած լուրը, սովորութիւն չունի հրա-տարակելու, եթէ դա յուստ ճշմարտու-թիւնն է պարունակում ինչ իւր մէջ, իսկ այս դէպքում մի 5—6 պորտա-բոյժներն արագըր մեծացնելով հրա-տարակում է ցաւ յայտնելով:

Խմբ.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԱՏՆԵՆԱՍՈՒԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

Ինչ է մնում մեղ ասել այս յուսա-հատ դրութիւնը, անանկով: Մնում է եղբայրացիներ, որ այդ դառն ճգնաժա-մի մէջ՝ Հայաստանեայց եկեղեցին՝ ա-մենախաւար տգիտութեան շնորհիւ, գտնվում էր մի անգամից դժուարաւոր տագնապի մէջ, որի բնական վախճանը մահ է: Այս արմատի միայնակ թըշ-նամին, միայնակ ուրիշ տարբեր-բերէն էր:

Տարաբաղդարար, ինչպէս տեսանք այս ծախիչ ու աւերիչ տարբեր անտե-րութիւնից օգուտ փաղեղով մտել էր արդէն եկեղեցուց մէջ և կրճուում ու սպառում էր այդ արմատը: Ազգային տգիտութեան ձեռքին շղթայակալ գե-րե էր ընկել:

Ասել չուզէք, որ այդպիսի կորուս-տը՝ կրած բոլոր կորուստներից ա-մենածանր և անմիկտարիներէն էր: Այժմ Բնչ անէ վերահասու տագ-նապի ժամանակ ինչ պատասխան է այս անմիկտարիներէ կորուստի առաջ: Մնում էր մի յուսահատ հառաչանք՝ հատաւ յոյս մեր և կորաք:

Այս յուսահատ ճգնաժամից միմիայն հուշը կարող էր վերել ազգը, որովհե-տե ամեն բան վրայում էին, որ նրա վերջին ժամը հասել է և մահաշուն

Մայիսի 31-ին Թիֆլիսի դատարա-նական պալատում քննուեցաւ իշխ-Սուժարթովի և գնեւալ Մուսրան-կու դատաստանական գործը, որով ա-ռաջինը մեղադրվում էր երկրորդի ըս-պանութեան փորձի մէջ: Նահանգա-կան դատարանը հասցեւորեց Սուժա-րթովին հոգեկան հիւանդ ճանաչելուց յետոյ, որովհետեւ վերջինս հերքել էր հասցեւորելը: Եղբայրացիները, — դատա-պարտել էր չորս տարուայ տաժանակիր աշխատանքներին: Մայիսի 31-ին ինսուլ-Մոսկովայից եկած երէ, հաւատ. Ալէք-սանդրովը բողոքեց դատարանի այդ վճռի դէմ և պահանջեց որ Սուժա-րթովը, քեֆական-պատժական և ուղ-ղող կանոններին վերաբերեալ օրենսդր-քի 96 յօդ. հիման վերայ — բողոքովն ան-պատիժ յայտարարուի: Դատարանը խորհրդակցելուց յետոյ վճռեց, որ Սուժ-րթովին գնն. Մուսրանկու սպանու-թեանի մէջ յանցաւոր ճանաչել և օրենսգրքի իշխալ յօդուածի հիման վերայ Սուժարթովին առանց պատիժ որդիւն յանձնել բարեկամներին նը-րան ուղղելու համար: Հանդիսական-ները վճռեց ընդհատեցին աղմուկի կեցեցեցներով և շնորհակալութեան ցոյ-ցեր արին դատարանին և պաշտպան Ալէքսանդրովին:

ԲԱՆՈՒԻՑ: — Ամսիս 1-ին Տորգովայ փողոցի վերայ անյայտ չարագործը յարձակվում է քաղաքապետի օգնա-կան Ջաֆար-բեկի վերայ և դաշոյնի մի հարուածով սպանում է նրան: Կա-լանաւորուած են մի քանի կապա-ծելի թուղթեր: Աստիկանութիւնը մեղքոյներ է ձեռք առել չարագործին կալանաւորելու համար:

ԲԱՆՈՒԻՑ: — Ամսիս 1-ին Տորգովայ փողոցի վերայ անյայտ չարագործը յարձակվում է քաղաքապետի օգնա-կան Ջաֆար-բեկի վերայ և դաշոյնի մի հարուածով սպանում է նրան: Կա-լանաւորուած են մի քանի կապա-ծելի թուղթեր: Աստիկանութիւնը մեղքոյներ է ձեռք առել չարագործին կալանաւորելու համար:

Խմբագր... Եւ ընդ բազմաշան ընթերց-մանն, զոր արեւել և խոկալ յանգ-հանապաղ իրենական իմաստութիւնն, և զգործնական առաքելութիւնն ևս ընդ նմին ի միտսին բարձեալ տանէր, զի կարգ անապատին հաւասար ընդ հասարակ եղբայրացի անապատի կատա-րէր... Կանխէ ի գելերի յաղթութ... քանակ նմա գուռն իմաստութեան զը-րոց և խելամուտ լինել հանձարոյ նո-րա:

... Եւ ընդ առ նա (Հոգին Աստուծոյ) գնեց իմաստութեան և գիտութեան և սրբազնեաց գնեցիւն... Քանզի գիտութեան ամենայն արտաքին գը-րոց անտարակոյս ի վերայ արտաքին գը-րոց, եղև Սահմանացն, Պարիսիւրին, ստորագրութեան, Պրէսիսիւրին, Աշ-խարհացն, Առաքելութեան, Արեւու-ծականին...

Չայս արտաքին գրեանք յայնմ սոսկ ինչին և շնորհակալ լինել նմա, զի գայապիկ աշխարհիչ և աշխարհակ և աշխարհուն և աննընտել բանս՝ ա-ռանց վարժողի և թարգմանի ուսու-ցանողի, իւրով եղև զամենայն ի սկզբանէ մինչև ցիւրապարծն: (Ի՞նչ)

Կասկած չը կայ որ այս տեսակ խտտաբեր ճգնութեամբ ձեռք բերուած իմաստութեան շնորհքը սպարդիւն չէր մնալու: Յերթիւ, Մեղքիւթի պիղաւ աղբիւրներին կենդանարար ջուրը բազմա-ձեւ առեւնեցող վաղուց է ուղղելով հայ իմաստը անդաստանը, որ չորացած է: Մեղքիւթից ձեռնը են առնում ազգի լուսաւորութեան առաքնալ-

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻՑ: — Ապրիլի 21 — մայիսի 21-ի ժամանակամեջոցում այստեղ կա-լանաւորուած արհեստագործական աշխարհա-նէս եկատիրեալ II Կայսրուհուց հիւ-նած արհեստագործական դասակարգերի (համարը) հազարամիակը լրանալու իշխատակին: Աշխարհահանգէսին ներ-կայացուցիչներ թուում երկուսը հայեր էին: Բարեկտեսան և Արիստակէսեան, որոնցից առաջինը ներկայացրեց արեւ-ելեան շքեղ կահ-կարասիք, իսկ երկ-րորդը կանացի հագնի գարեբը, որոնց հետ և Կովկասեան հայկական և վը-րացական կանացի գարեբը քաթի-պալով: Յիշեալ հայերը իրենց իրեղէն-ները ներկայացրին Նոյնի Կայսերա-կան Մեծութիւններին և արժանացան Բարձրագոյն շնորհակալութեան: Բացի դրանից Արիստակէսեանը վարձատրուե-ցաւ արժամթէ մէկապով:

ՀԱՄԱԶԵԹՈՒՄԻՑ: — Այստեղ յաճա-խակ անձրև և կարկուտ է գալիս: Ամսիս 22-ին երկրորդան ժամը 4-ին կայծակը գարկից բաղանիքին, որի մէջը գտնուող մէկ մայրական սպանուե-ցաւ Տիգրիս ժողովուրդը մանաւանդ պառանքներ կարկուտին կամ կայծա-կին մոմերով և աղթութներով են դիմա-ւորում, կարճելով թէ՛ դրանով կը մեղմացնեն ընծութեան խտութիւնը:

Ս. ԽՈՋԱՊԱՆԿԱՐ: — Տեղիս առևտուրը շատ ընկած է: Վաճառականները ամ-բողջ օրերով սարսալ նստած են: Գի-ղի ընդհանուր պալատութիւն է զգաց-վում:

Տեղիս պոստային կառավարչի կա-ռապան 23 ամսայ հայ երիտասարդ լավապի բոցը հանգեցնելիս անդու-

շութիւնից այլուց է և երկու օրից յե-տոյ վախճանվում է:

«ՇԵՏԵ» լրագրը հաղորդում է, որ դէպի Ղազան քաղաք Կամա գետով ուղևորուող շոգենաւի վերայ ձերբակա-լուեցաւ Խաչատուր Չերեմյանսկին, ո-րը կարողացել էր Ուֆինեան նահան-գի Բերսի քաղաքում ուրիշներ վկա-յականներով գաւառական բժշկի պաշ-տոնի ստանալ: Չերեմյանսկին կալանա-ւորուեց, երբ նրան անձամբ ցոյց տու-եցին նրան լաւ ճանաչող Ղազանի համալսարանի մի ուսանողին: Սուտ բժիշկը բանտարկուած է ներկայումս և խոստովանել է իւր լանջանքը:

«Վանէն եկած մասնաւոր հետազի-րը լուր կուտայ թէ՛ կիրակի օրը եկե-ղեցեաց մէջ Աղթամարայ կաթողիկո-սի անունն իշխատակուած է ս. պատա-րագի մեջոցին, փոխանակ իջմիւսնայ կաթողիկոսի անունան:

Ազգային եկեղեցական իշխանութեան խորին ուշադրութիւնը կը հրաւրենք այս ծանր անկարգութեան վրայ:» (Արեւիք)

Շարաթ լուրերի 1-ին ամսալսին թատրոնում Կարայ-Մուրադի և Բա-չինջաղեանի խմբերգական և կենդա-նապատկերական հանդեսը յաջողու-թիւն է ունեցել, և ինչպէս ասում են, լաւ ընդունելութիւն է գտել:

Թիֆլիսի քաղաքային վարչութիւնից հաստատուած Թիֆլիսում լուսաւորող միջոցների գները յունիսի 1-ից մինչև յունիսի 15:

Թխած հացի գրվածքան սպիտակ ալիւրից արժէ 5 կոպ., հարսարակ ա-

րտաքին գիտութիւնների վերանորո-գութեան և Մովսէս ու Փիլիպպոս կա-թողիկոսների քահանայապետութեան: Ինչ ցնծութիւն, Բնչիւթիական յաղի-տակութիւն: Անհար է չը համա-կուի այն ճիւղիւնաւոր գեօմոնը-ներով, որ Առաքելի գրելը շար-ժիւ են: Կարողացէք գրել մի անգամ և չեմ կարճում, որ արեւելեան հա-լի սիրտը կտրուի իւր իջմիւսնայ: Միայն ախիստ, որ մինչև օրս այդ ուսումնասիր կաթողիկոսները ազգա-լին եկեղեցուց սուրբ հարց կար-գում չեն դասուել: Սա սպերախտու-թիւն է եկեղեցուց կողմից. դրանց ա-նունեն է շինող և վերանորոգիչ ս. իջ-միւսնի և իկեղեցուց Հայաստանեայց:

Կը յուսանք այս օրին հասնել և դրանց տօնը եկեղեցուց նշանաւոր տօներէ կարգը տեսնել: Ինչ որ ազ-գը այսօր ունի մտաւոր կեանքի մէջ — դրանք բոլոր անմիջապէս շարունիչ է Փիլիպպոսի և Մովսէսի ձեռնարկան հանձարի: Չմտաւոր, տպարան, դըպ-րատուն, կարգ կանոն — բոլորը առա-ջին անգամ նրանց մէջ է յղացել: Մով-սէսի և Փիլիպպոսի շնորհքն են կազմա-կերպուել մեր ազգի գաղթականական բանակների մէջ այն միջին դասակար-գը, որ ազգային հաստատութեան ու պահպանութեան սկսն դառան, լու-ծեցին և լուծուեցան ս. իջմիւսնի գաղափարի մէջ և ամեն ժամանակ իրենց զգարութիւններով այս ս. տաճարի սեղանի վերայ՝ ազատեցին Մայր Աթոռը: Ինչ որ ունի այսօր Հայ-

լիւրից 1 տեսակի գր.—2 1/2 կ., 2-րդ տեսակի 2 կուս. Միւսին ալիւրից միայն թնոնումը թխած գր. արժէ. առաջին տեսակի—4 1/2 կ., 2-րդ տեսակի—3 կ., 3-րդ տեսակի—2 1/2 կուս. Խառն ալիւրից (ջվարի-մամիս հացը) լաւաշներ 1-ին տեսակի—4 1/2 կ., 2-րդ տեսակի—3 1/2 կ., 3-րդ տեսակի—3 կ., Տաւարի միսը 1-ին տեսակի—8 կ., 2-րդ տեսակի—7 կ., սուկին—15 կ., Ոչխարի միս գր.—9 կուս.

Եւրոպայի լուսին 1-ին «Նոր-Բար»-ի № 89 հրատարակուած առաջնորդողի միտքը մոլոր է անհասկանալի է մնացել «Մեղուի» յարգելի խմբագրին, ալլապէս նա կը պատասխանէր մեզ... Մենք էլ ցաւում ենք որ մոլոր է մեր գրածը, բայց և այնպէս հատարած ենք, որ հասկանալի ցանկացողի համար շատ պարզ է, որինքն և նրա համար. բաւական է որ «Մեղուի» յարգելի խմբագրը մտադրէ չափաւոր-նկաջ եկեղեցւոյ անցնալը, իւր թերթի անցնալը և իւր բռնած գիրքը այսօր Դար համար հարկաւոր չէ «Նոր-Բար»-ի խմբագրի սրամտութիւնը, «Մեղուի» յարգելի խմբագրի քաղ-մաւորձ խելքն էլ բաւական է:

ՏԵՐ-ՇՄԱԽՈՆԵԱՆԻ, ԱՆՏՈՆ ՍՈՒՍՈՒՆԵԱՆ ԳՈՐԴԱՆԵԱՆԻ, ՍԵՄԵՆՈՎԻ ԵՆ ՏԵՐ-ՄԱՍՏԵԱՆՅԻ ԳՈՐԴԱՆ, ՈՐԴԱՆԻ ՄԵՂԱՆԻՎՈՐՈՒՄ ԵՆ ՍԵՂՄ ՊԱՐՏԱՎԱՐՄԱՆ ԲԱԼԹԻՍ ՅՈՒՆԵՆՈՒՄ (ՄԵՂ. *)

Մայիսի 20-ի երկրորդ անգամ ըստ-տուեցաւ Մկրտիչ Տէր-Մկրտչեանցին հարցեր տալու շարունակութիւնով: Նոր, հաւատ. Շէյխլիյէն հարցերին պատասխանելով վկայեց ցոյց տուեց, որ Տէր-Շմաւոնեանը Ազուլիսում երբէք համարմունք չէր վայելում: Նրա փե-սան Մոսկովայում Փանեանը ստաց վե-կային, որ նա ստացաւ նամակ Տէր-Շմաւոնեանից, որի մէջ գտնվում էր մէկ թերթ թուղթ Բաղդասար Տէր-Մկրտչեանցի, թովմաս Աւանանցի և Յովհաննէս Կոստանեանցի ստորա-գրութիւններով: Այդ նամակի առթիւ և Փանեանի խորանոթ վկայեց հեռագ-րեց Ազուլիս թովմաս Աւանանցին, հարցնելու թէ երբ նրա ստորագրու-

*) Տես № 86-ում:

աստանեայց եկեղեցին բոլոր այս դա-սակարգի գործարարութիւնն է: Տաճար-ները վերանորոգութիւնը, նրանց զար-դարանքը ու վարչութիւնը. նրանց փառազարդութեան և լուսաւորու-թեան համար եղած արդիւնքները—սրանք բոլորը նրա բացած աղբիւ-րներից է: Խօջա-Միւսաբ Պարսկաստա-նումը, Լազարեան տոհմը Խուսիայում և որ աւելի դեմ է Պեշեան Յարու-թիւնը այս դասակարգի գաւալին էին:

Բացի այս ընկերավարական արտա-գրութիւնը, Մովսէսի ու Փելեպոսի օրով ս. Եջմիածնում կինդորոնացած ազգա-լին մտաւոր շարժման անմիջական ծնունդն էր Սեւաստացի Միւրթաբը, որ այդ շարժումը իւր կանոնաւոր և հաստատ ճանապարհ վերայ դրեց:

Առաքել պատմագրի ամբողջ բո-վանդակութիւնը տեսութեան առնելը լրագրական յօդուածով անհնար է: Ամենից լաւն է առնել կարգաւ և ի-մանալ թէ արժէ, որ մեր հայրերը այս գրքին աղքատ մեծ յարգանքով էին ընդունել և Ոսկանը մեր բոլոր պատմագրերից գերադասել էր:

Առաքելի երկարութիւնը 60 տա-րուայ անցքերի ժամանակագրութիւնն է (1602—1662): Առաջին անգամ հրատարակուած է Ոսկան վարդապետի աշխատութեամբ Ամստերդամ, Ե. Եջ-միածնում տպարանում 1669 թ.:

Ներկայ հրատարակութիւնը որ մեր առաջին է կասկած չը կայ, որ Ոսկա-նի տպագրութիւնից ընտիր է. որովհե-տեւ նոյն իսկ հեղինակի բնագրից է:

Թիւնն էր Վկայի տեսաւ այդ թերթի վրայի ստորագրութիւնները, որոնք բաւական լաւ էին: Վկայի Ազուլիս Ե-զած ժամանակ մէկ անգամ մտաւ Տէր-Շմաւոնեանի տուն լինոնի ծառը տեսնելու նպատակով, որը կամենում էր առնել, նա հաստատ չէ լինում էր: Միայն 1873 կամ 1874 թուին պէտք է լինէր: Դարձեալ չէ լինում Քրիստոսի մահից առաջ էր թէ յե-տոյ, Թղթերի մասին Տէր-Շմաւոնեանին երբէք ոչինչ չէ հարցրել: Քրիստոսի րե-հիս Ազուլիսում կալուածական գրաւակներին մասին վկայ չէ խո-սացել—հոր հետ նոյնպէս: Լեւոնային վարչութեան Քրիստոսի պարտ լի-նելը այդ ժամանակ վկայ գիտէր, բայց թէ որքան էր պարտքի գումարը—նրան յայտնի չէ: Այդ պարտքի մա-սին նա իմացաւ եղբոր նամակից: Եղ-բորից նա իմացաւ, որ Լեւոնային վա-րչութեան մօտ գրաւ է գրուած այն տունը, որի մէջ գտնվում է Ոսկան-նութիւնը: Այս տունը վերջը ծախուե-ցաւ անուրբով Ղկտցերի վրայ 22 կամ 23,000 ր.:

Այստեղ մեղադրութեան ներկայա-ցուելը ընդհատուց վկայի խօսակցու-թիւնը և խնդրեց նախադահն ուղար-կութիւն դարձնել այն քանի վրայ, քը եղի, հաւատ Շէյխլիյէն բոլոր ժամա-նակ վկայի վրայ խորացուցում է նա-յում, որը դատարանը չը պէտք է թող տայ: Շէյխլիյէն պատասխանեց, որ նա խորացուցում նայում է, ոչ թէ վկային վերաբերելու նպատակով, այլ նրա համար, որովհետեւ ոչինչ չէ տես-նում, վկայն նրա աչքին երևում է մի-կնչ որ սեւ բնի: Քաղաքական պահան-ջն ներկայացուցի երբ. հաւատ. Ստե-փանովը յայտնեց, որ Շէյխլիյէն պէտք է արգելուի վկայների վա-նային խորացուցում: Նրա կարծիքով Տէր-Մկրտչեանցը իւրեւ կրթութեամբ չի վերաբերել դրանց, բայց միւս վկայները կը վերաբերին և վատ տը-պաւորութիւն կը ստանան: Նախագա-հը թույլ է տալիս Շէյխլիյէնի խորաց-ցուցը գործածութիւնը, վկայների ա-ռաջուց հասկացնելով, որ Շէյխլիյէն առանց խորացուցի չաւ չէ տեսնում: Այնուհետեւ Տէր Մկրտչեանը շարունա-կելով պատասխանել Շէյխլիյէնի հար-

ցերին, ցոյց տուեց, որ զանաւարան Ե-րոնում էր ուրիշ կալուած և վկայն, որպէս հարան հրաւիրուեցաւ այդ-պիսինները ցոյց տալու: Լեւոնային վա-րչութիւնը նշանակեց նրան ներկայ գտնուել յիշեալ կալուածի ցուցակագ-րութեան: Վկայն դուրս եկաւ Ազուլիսից լուսին վերջինին կամ լուսին սկզբին-րին և ճանապարհորդում էր վեց օր: Նրա վերադարձաւ Ազուլիս, Քրիստոսի րե-լաւ էր. այդ ժամանակ նա գրում էր նամակներ Սովիային: Քրիստոսի րե-լաւ մահից վկայն մնաց Ազուլիսում երկու ամիս և յետոյ այնտեղից հե-ռացաւ Սովիայի հետ միասին, որին լանձնուցան և հանգուցեալ բոլոր թղթերը, բայց հիւանալիս Սովիան վերջինց միայն թղթերի մի մասը իսկ մնացածը մնաց հոր մօտ: Յետոյ հայրը մնացած թղթերը ուղարկեց վկային, որը նօտարեւոյն միջոցով լանձնեց Սո-փիային: Սովիան երկար ժամանակ թղթերը չէր վերցնում, նօտարեւոյն, իսկ թէ հոր վերջինց, վկայն չէ լինում: Պարտավորեցաւ վկային և գրամական վկայագրերը, բայց 1,000 կամ 1,200 պարտութիւնով, փոխանցուած չէր Սովիային: Նրա վկայն համաձայնեց Սովիայի հետ վերջիններին 15,000 ր. տալու, վկայն ինքը խնդրեց խնամա-տարի (охране) նշանակել, որպէս զի հեշտ լինէր պահանջի յայտնելը և անուրբով կալուածի ծախելը: Կատա-րական թղթերը լանձնարարութեամբ չէր ստացաւ 1877 թ. ամառը: Տան եկա-մուտը կապեց և վերաբերական ժողո-վարանից ստացաւ 4,000 ր. տան վկայն Դրաւականի կատարողական թերթը ստացաւ 1879 թ.: Ղորդա-նեանի տունը վկայն երթեկում էր հաշ-ուութեան հարցին վերաբերումը այն ժամանակ, երբ լսեց, որ Սովիան հո-գեւոր կտակը ներկայացրել է հաստա-տութեան Ղորդանեանի տան նկա-րադրել վկայն լաւ չէ կարող Յիշում է միայն, որ քննարանը գտնվում է միջին յարկում, իսկ առանձնատե-կը մուտքից դէպք ձախ կողմը, բայց թէ ինչ կար առանձնատեկի տակում ի հարկէ վկայն չէ կարող լինել: Նրա նկաւ Ղորդանեանի մօտ վերջինն նը-ստած էր առանձնատեկի տակում միայնակ-իւր այցելութիւնը, նա ուղարկեց Ղոր-

դանեանի մօտ քժ. Յովհաննիսեանին և Ջաւերեանին Ղորդանեանը վկայից անձամբ այցելութեան ժամանակ պա-հանջում էր 60,000 ր., իսկ Յովհան-նիսեանը յայտնեց, որ նա պահանջում է 40,000 ր., Ջաւերեանը զնայ Ղորդա-նեանի մօտ այն ժամանակ, երբ վե-րջինն չը թույլ տուեց նրա կապա-լով վերցրած տանը քաղաքում: Սո-նաւում 10,000 ր., այն պայմանով որ նա արգելէ չը լինի վերջինին տունը ինտենդանտներին վարձով տալու: Սա պատահեցաւ 1880 թ. յունվար կամ փետրվար ամսին: Նահանգական դա-տարանի առաջ նախագահին ու-ղարկուեցաւ անստորագիր նամակ, բայց դրա վրայ ուղարկութիւն չը դարձրին: Այլ նամակի քովագրակու-թիւնը վկային յայտնեց կարծեօք Ես-տինեանը, բայց լաւ չէ լինում, ինքը անձամբ նամակը չէ տեսել և չէ կար-դացել: Նրա Ալեքսանդրեանց օտարագ-րութիւնները, նա իրիցից չը կամեցաւ վրան նայել, բայց վերջը հետաքրք-րուելով նայեց Ռժձեպում էին զը-րուած գրանք, վկայն չը գիտէ, միայն դրանք նման էին Տրաւ-հօր ձեռք-րին: Վկայների ստորագրութիւնները շատ նմ են, բայց նա հաւատարմե-ն է, որ դրանք կեղծ են: Եղբոր Ստե-փանի հետ վէճ ունենալու պատա-ռով, նա չէլէ չէ խօսել հետը, այս ստորագրութիւնները վերաբերեալ Ղոր-դանեանից վկային կալուածաւ մասին, ինքը անձամբ տկանատես չէ եղել, իսկ թէ ումից է լսել չէ լինում: Նրա Փանեանի մասին հեռագիր ստացաւ, վերջինն արդէ քննելից հարցաբը-նում էր Քիւրդիսում: Սրանից յետոյ նրա աղգական Յովհաննիսեանը հե-ռագրեց նրան, որ կամենում է յօդու-նրա ցուցմունքներ տալ: Աղամբղեա-նը—քոյր որդին է նոյն վկայն, որը ու-ղարկեց նրան 11,000 ր. պարտավոր-հալ: Ներկայումս նա գտնվում է Ա-զուլիսում: Նրա հաւատ. Չեմիտովը առանձնատեկի տակում կեղծ նամակնե-ր չեն եղել: Վկայն իմացաւ այն ժամանակ, երբ սրա մասին ցուցմունք-ներ տրուեցան: Քննելին, այս բաւը նրան հաղորդեց քննելու: Գուցէ յետոյ

դրա մասին ուրիշներն էլ ասեցին, ք-նա չէ լինում: Լուր էր ստալում, Ղորդանեանը ջրերի վրայ գտնու-թամանակ, լսելով, որ Տէր-Շմաւոնե-անի խուզարկեցին, շուտով վերադա-ձաւ Քիւրդիս:

Հախնազարեանը արւում էր, որ Ղ-դանեանը ուղում է կալուածի թաղ-սեանին: Հարցարկնութեան միջոց Տէր-Շմ. խօստովանութեան վկայն մի անգամ ներկայ չէ եղել: Վկայն գրութեան հարցում ներկայ էր, Թղթերի վրայ գծերի հետաքրք-ր չը նկատեց: Լուսանկարական պա-ճէնները տեսաւ և այժմ էլ իրան մ-ունի Գծի հետքերը մասին յու-23-ին նրան հաղորդեց քննելու: Ստե-փէ կատարած քննութեան հար-կետով, Հախնազարեանի մօտ գտնվ-էր 30 ր., որը նա փոխ առաւ վկա-յս փողը վկայն ինտ ստացաւ: Վկա-յն ծեծելու համար թաղեանեանը հայտ-նար դատաւորի վճռով դատաւարու-ցաւ: Երկամսեայ կալանաւորութեա-նայց թաղեանեանը թաղ կացաւ և դ-ուր հատարուեցաւ: Այս դրոյն մա-վկայն կատարողական թերթը չը ս-ցաւ: Վկայն չէլէ նրա նամակը, հ-ուրդում 1865 թուից, որը հետա-գրութեան ժամանակ գտնուեցաւ Տե-մօտ:

Մեղադրութեան ներկայացուցիչն առաջին-ը հոտնի կատարողութեան հարցին: Նրա Քրիստոսի րե-հիս հետ գնաց, Թղթե-րից անգուլում: Քրիստոսի րե-հիս վերջինց նրանցից միայն մի ք-նիսին Այն մի քանի թղթերը, որ Քրիստոսի րե-հիս տարաւ Ազուլիս, նօտ-րուին միջոցով ցուցակագրուած լա-նուեցան Սովիային: Այս թղթերի թ-ւում գտնվում էր և գրական վկ-յսկանը:

Մեղադրութեան յայտնեց, վկայն երբէք եղած չէ իւր տանը և ի-նրան տեսել է միայն Սովիայի րե-կարծում և Ղորդանեանը առաջ-ինց վկային հաշիւ տալ, թէ Քրիստո-սի րե-հիս նրան որքան է պարտ, և խ-տացաւ այդ հաշիւը, ձեռքով, մի-թէ գրականները ոչնչացնուին: Ջ-րեանը երբէք իրան ոչ մի առաջ-ուրթիւն չէ արել: Մեղադրութեան թ-տուութիւն է խնդրում վկային ներկ-

սին ձեռնադրութեամբ: Կալուածի և գաղտնիքի կը փոխի Քիւրդիս և այս-տեղից Ներկայ: Դրանից և կը վախ-ձանին:

Ներքէ ինձ Ներսիսեան դպրանոցի անգղազական ուսուցիչը որ սա ոչ մի-այն պատմական անհարգատեւութիւն է, այլ և անհերքելի գիտնում: Ճշմար-տութեան: Այս տեսակ առարկութիւն Ղուկաս կաթողիկոսի վերայ անհերքել-գրաւորութիւն է իջմիածնի ընտիր-կաթողիկոսներից մինի դէմ, որ, ճշմա-րիտ է, ուսումնաստեաց էր: Սիմէոնի տպարանի և թղթատան քաղուց էր, բայց վերջին էր Հայաստանեայց եկե-ղեցին այն մեծ գաղափարող վտանգի-ց: Սիմէոնի Տօնացոյցի առիթով սպա-նում էր եկեղեցական հերձուածով: Այլ ևս չենք ասում, որ ս. Եջմիածնի Աթոռի վերայ Ղուկասի նման ար-թուն տեսն և խիստ հաշուապահ չէ նստել:—Նա երկարել էր Մայր Ա-թոռի նուիրակներին ամենախիշտ հա-մարտութեան: Բաւական է ասել, որ նրա վերջին օրերը ամենապշտու-նապանքների տաքապ էին: Արդ-թեան Յովսէփ Եպիսկոպոսի չար դաւե-րով և Գեղարդի բացակայութեամբ: Որ Ղուկասը Եջմիածնում մեռաւ վկայ նրա գրեցածը Գալիսեան: Տաճարի ճախիկով մեռն, որին կից է վտաւ: Մատթէոսի չիւրիմը: Վերջապէս վկայ է Եւսեբեան Մեր-վարդապետի ժամանակագրական լի-շատակարարը:

Մենք այս առեղծուածը առաջ րե-

րենք ոչ թէ մեր երախտաւոր ուսուցի-ն մեղաւորեց հեղինակութեան վերայ-ստուին նետուելով:—Բաւական է, այն ապացուցանելու համար, որ Ե-թէ մեր մէջ հայրենագիտութեան ու-սումը մատենախօսական քննադատու-թեամբ զարգացած լինէր, չէինք տես-նել մինի սխալը միւսից կրկնուած, որ գնալով այնպէս խառնաշփոթում է, որ պատմական անցքերի ներքին բնաւ-որութիւնը բոլորովին խանգարում: Այ-պէս Մաւրազեանից մի սխալը, որ նրա հեղինակութեան, մտքի, իմաստի, ուն-ի զգացմունքները ամբողջութեան մէջ անհետանում է:—Հ. Խաւազեանի գա-սակարգի մէջ մտնելով բոլորովին ա-ռաւարտ դեր է ցանկում և մի նշանա-ւոր կաթ. ամբողջ պատմութեան ճըշ-տութիւնը աղաւաղում: Որքան սա ա-նակաւոր բան է պետի եղբակցները նրանց, որ հ. Խ. ընդօրինակելով Մաւրազեանի պատմութեան կմախքը, առանց նրա օգին ու զգացմունքը ի-րացնելու, Ռուսիոյ հայ մտնկտու ձե-ռին տուել է մի դասագիրք, որ պետի-սովորեցնէ անհիմն մի կաթողիկոսի ի-շատակ, որ ըստ ամենայնի օգնեալ և սուրբ էր լինելու մեր ազգային ե-կեղեցւոյ մէջ:

Առաջինը մեր պատմական մատե-նագրերին վերայ մատենախօսական քննութիւն ու տեսութեան շունիք: Եթէ մենք չունենք, երբուպական Արեւ-լագիտութեան հարուստ գրուածներ-ունի, ներուի մեզ համեստաբար խոր-հուրդ տալ ս. Եջմիածնի տպար. ժողո-

վի մեղաւորան կաճախի—այսուհետ ձեռնարկուած հրատարակութիւն-ը մատենախօսական ներածութեա-նութեանցին նուիրել: Ամենագրական գործ կը լինէր, եթէ այդ տեսակ յ-րածութեան համար առնուէր Նե-պոլի Արեւելագետների գրածներ Սրա համար մենք այսօր մեծ դեր-թիւն ունենք. պիտի. Ք. Պատկանե-ցը ազգային բանասիրութեան շնոր-հով յայդ հեղինակութիւնը: Կը յօսանք, սպար. Ժողովը իւր ծանր, բայց հ-տատ քայլերով սխալ գործին կարե-ւարագութիւն կը տայ և կը լրաց-ընտրած պատմագրերի կտրու-յուսանք, որ Առաքելից յետոյ հայ բ-նասէրը կը տեսնէ Չեմիտի: Ներմի-ս ժամանակագրութիւնը, Հաննէի իշ-տակարանի, որոնք Առաքելի շար-նակութիւն են: Սրանք այսօր առա-հազագիւտ են, քան թէ Առաքել պատմութեան ա. տղաքութիւն Մենք միմիայն այս հեղինակները գիտյա Մատթէոսի գրադարանում են տեսնել:

Այս տեսակ տղաքութիւնները չէ-հեղ շայնատանեայց եկեղեցին է-ուրեմն Մայր Աթոռը: Թուանք և սպաններ:

Բժ Արամեանց.

[illegible]

Типографія А. А. Михельсона Гол. пр., д. № 12